

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ  
імені АДМІРАЛА МАКАРОВА

# ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК НУК

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

---

ВИПУСК 13

Миколаїв  
2021

**Редакційна колегія збірника:**

**Барбіна Є. С.**, д-р пед. наук, проф. (Херсон)  
**Бобіна О. В.**, канд. іст. наук, доц. (Миколаїв)  
**Васянович Г. П.**, д-р пед. наук, проф. (Львів)  
**Вашкевич В. М.**, д-р філос. наук, проф. (Київ)  
**Ведєнєєв Д. В.**, д-р іст. наук, проф. (Київ)  
**Дубова О. А.**, д-р філол. наук, проф. (Миколаїв)  
**Кувалдіна О. В.**, канд. наук з фіз. виховання та спорту, доц. (Миколаїв)  
**Лопушинський І. П.**, д-р наук з держ. упр., проф. (Херсон)  
**Майборода В. К.**, д-р пед. наук, проф. (Київ)  
**Манько В. М.**, д-р пед. наук, проф. (Київ)  
**Матійко О. В.**, заслужений діяч мистецтв (Миколаїв)  
**Мезга М. М.**, д-р іст. наук, доц. (Гомель, Білорусь)  
**Міняйлова А. В.**, канд. пед. наук, доц. (Миколаїв)  
**Наливайко В. С.**, канд. техн. наук, проф. (Миколаїв)  
**Некряч А. І.**, д-р політ. наук, проф. (Херсон)  
**Ніколаєнко Н. О.**, д-р політ. наук, проф. (Миколаїв)  
**Пишнєв С. М.**, канд. техн. наук, доц. (Миколаїв)  
**Рибак О. Ю.**, д-р наук з фіз. виховання та спорту, проф. (Львів)  
**Трибулькевич К. Г.**, д-р пед. наук, доц. (Миколаїв)  
**Філатова О. С.**, д-р філол. наук, проф. (Миколаїв)  
**Філіппова Н. М.**, канд. філол. наук, проф. (Миколаїв)  
**Чугуєва І. Є.**, канд. психол. наук, доц. (Миколаїв)  
**Яценко Г. Ю.**, канд. філос. наук, доц. (Миколаїв)  
**Яцунський О. С.**, заслужений тренер (Миколаїв)

*Відповідальний за випуск: **Бобіна О. В.***

*Друкується за рішенням Вченої ради Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (протокол № 5 від 29.12.2020р.)*

**Гуманітарний вісник НУК:** збірник наукових праць. – Випуск 13. – Г94 Миколаїв: Ілліон, 2021. – 124 с.

В збірнику опубліковані статті, що узагальнюють досвід роботи та результати досліджень в сфері вищої освіти, та інших галузях знань. Основні рубрики вісника відповідають напрямам гуманітарної підготовки і соціально-гуманітарної освіти, яка здійснюється Навчально-науковим гуманітарним інститутом Національного університету кораблебудування. Збірник розрахований на викладачів, наукових працівників, фахівців у сфері вищої освіти.

УДК 009(066)

---

# СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

---

УДК 94(477):908

Б 72

**Бобіна О. В.**

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,  
директор Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного університету  
кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв),  
oleg.bobina@nuos.edu.ua

## «УКРАЇНСЬКИЙ» МИКОЛАЇВ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

*Миколаїв – місто багатьох народів. Кожен має свою історію життя в місті. В Миколаєві змішались традиції євреїв, греків, руських, українців та інших народів. Автор акцентує увагу на українській традиції Миколаєва. Наголошено, що до 1917 р. жителі міста вже розуміли поняття «Україна» і «український» і розуміли відмінності між «український» і «малоросійський».*

*Ключові слова: Україна, Миколаїв, імперія, традиція, ідентифікація.*

Історія не міняється. Історія відкривається і розкривається. З'являються нові факти і знання, які заперечують стійкі та міфологізовані погляди. Змиваються пізніші нашарування. З'являються нюанси: «Der Liebe Gott steckt im Detail» або кому подобається «Der Teufel steckt im Detail». І так само, як під пізнішими фресками старих соборів, з'являють оригінали, так само відкривається і історія.

Так звана ідея «цивілізаційної» ролі Російської імперії стосовно «Дикого поля» у ХVІІІ ст. вже давно викликає сарказм у серйозній українській історіографії і культурології. Ця русофільська ідея залишається актуальною для імперіалістичної ідеології Російсько-путінської імперії 2.0 і для українофобів і москвофілів «а-La ОПЗЖ і К<sup>о</sup>». Роль «светлейшого» та «императрици» в заснуванні українських міст Катеринослав (Дніпро), Єлисаветград (Кропивницький), Луганськ, Миколаїв, Одеса (Каби-Бей), Херсон не є виключно одноосібною. Вони не прийшли на пусте місце, не були, які «потом, кров'ю і залізом» вгризались в нетронуті землі. Можливо трохи запально, але дуже добре про це сказав відомий миколаївський колекціонер та краєзнавець Вадим Юрлов: «Николаеву 616 лет и это украинский город» (<https://nikvesti.com/articles/75853>).

Але без сумніву, південні міста України, що стали під час завоювання і активної колонізації Північного Причорномор'я Російською імперією були особливими в багатьох речах. Особливу специфіку місту надавав етнічний склад населення. Так наприклад, наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. найбільша кількість європейських євреїв мешкали у Варшаві і Одесі. Зрозуміло, що незвичайний мікс руської адміністрації, єврейського міщанства, інтернаціонального робітництва і українського оточення створювали особливу атмосферу, культуру, ментальність міста. Можемо через цей маркер етніч-

ності, визначити особливості Миколаєва, Херсона, Катеринослава (Дніпро), Єлисаветграду (Кропивницького), Одеси, менших міст – Олешків, Балти, Голти, Бірзули, Вознесенська, Аккермана та інших. За часи мирної незалежності України (1991–2014) відбулось відродження того, що називається національна ідентичність. Найактивніше ці процеси відбуваються серед європейської, болгарської, азербайджанської, вірменської громади. За останні десяти років з'явилося кілька праць присвячених історії єврейської громади Миколаєва. Автори, В. В. Щукін, А. Н. Павлюк та інші, показали особливу атмосферу, яку створювали європейські торговці, ремісники, інтелігенція Миколаєва. Ми поставили питання «А чи було, і чи було щось українське в місті? Чи були сфери українського життя в місті? Як формувалась, за допомогою чого «українскість» Миколаєва?».

Сучасна краєзнавча історіографія не виділяє український контекст миколаївської національної ідентичності. Маємо гарні праці про євреїв і болгар міста. Ряд замальовок про інші етнічні групи. Радянська історіографія наголошувала на інтернаціоналізмі, що теж мав підґрунтя. В сучасних популярних виданнях мало знайдеться інформації про українські сюжети в історії Миколаєва.

Перший факт українства в Миколаєві припадає на 1832 р. Цього року типографія Чорноморського гідрографічного депо надрукувала українською мовою невеличкий твір «Микола Коваль» («Малороссийская повесть нынешнего времени»). Автор – мешканець Одеси Микола Венгер. На жаль, не знаємо реакцію читачів на твір. Після цієї події ми не знайшли більше нічого українського в Миколаєві, аж до кінця ХІХ ст. В 80-ті рр. ХІХ ст., або за іншими даними в 1898 р., в місті існувала «Інгульська громада» – гурток українців. Ці відомості нам

подає М. Д. Лагута (1895–1937) – миколаївський краєзнавець, студент Одеського університету в 1916–1917 рр. Важливим українським явищем, або як на той час називали «малоросійським» феноменом стала перша опера «Катерина». Її написав М. Аркас (1852–1909) в 1892 р., а прем'єра відбулась в 1900 р. Є відомості, що він підготував до друку збірки народних пісень (1879, 1890). Діяльність М. Аркаса була тісно пов'язана з Одесою. Він навчався в одеській гімназії і університеті. А діяльність одеської «Просвіти» було взято за зразок для Миколаєва. Таким чином, перша хвиля «українізації» Миколаєва пов'язана з М. Аркасом і діяльністю «Просвіти». У вересні 1906 р. створюється гурток прихильників українства. В лютому 1907 р. створено «Просвіту». Ідеологом і рушієм «Просвіти» став М. Аркас. Діяльність «Просвіти» в 1907–1924 рр. формувала основи і підстави українства в Миколаєві, формувала і фіксувала думку про існування українців в місті. Наведемо лише перелік основних заходів організації, що оголошувались в Миколаївській газеті (рос. «Николаевская газета»). В 1907 р. стрімке зростання «Просвіти». Протягом року Микола Аркас на засіданнях читав свою працю «Історія України-Русі» (рос. «История Украины-Руси»). Читання продовжувалось і в 1908 р. Вперше в Миколаєві прочитані реферати з української тематики: П. Ф. Андрущенко «Хто ми, що ми, і чого нам треба» (рос. «Кто мы, что мы, и что нам нужно»), І. Воля «Індивідуальні риси української культури» (рос. «Индивидуальные черты украинской культуры»), С. Шелухін «Назва Україна» (рос. «Название Украина»). Невідомий лектор прочитав реферат «Українська мова» (рос. «Украинский язык»). Постійними стали заходи присвячені роковинам народження і смерті Т. Г. Шевченка – молебні, панахиди, пам'ятні вечори. З 1909 р., після смерті М. Аркаса, миколаївці добрим словом і молебнем згадували і його. 13 жовтня 1907 р. в газеті вперше, московсько-руською абеткою (ярижка) було надруковано оголошення українською мовою про збори товариства «Просвіта». Самими поширеними і популярними формами роботи стали танці, сімейні і літературно-музикальні вечори. Новий – 1908 р., почався для «Просвіти» досить тривожно. Миколаївські газети обговорювали розкол в організації (19.02.1908). Вперше миколаївська газета дала визначення «Просвіти» – «николаевский кружок любителей малороссов» (20.04.1908). В цьому році розширились сфери діяльності українців. «Просвіта» затвердила шість стипендій для учнів (20.04.1908), відсвяткувала день народження М. В. Гоголя «картинками» із «Сорочинського ярмарку» на міському бульварі, вперше почала ставити п'єси. В 1910 р. проведено перший український костюмований бал. В липні на схилах р. Інгул, на міському бульварі проводить культурно-розважальний вечір. На стипендії учням виділяється 400 рублів. Завершується рік важливою подією – «Просвіта» переходить в нову будівлю. Там вона буде розміщуватись до 1924 р.

З 1910 р. всі оголошення від організації подаються українською мовою (транслітерацією). В 1911 р. крім традиційних заходів які проводились українцями, з'являється нова тема. С. Ю. Гайдученко (1866–1922) – юрист, суддя першої дільниці м. Миколаєва, гласний міської думи, випускник одеського університету, активний діяч «Просвіти» – підняв питання про необхідність встановлення пам'ятника Т. Шевченку. Протягом року це питання обговорювалось на засіданнях міської думи. В газеті, вперше в Миколаєві, надрукована стаття про Т. Г. Шевченка. Міською думою, одноголосно, було прийнято рішення, присвоїти одній із шкіл ім'я Т. Г. Шевченка. В газетах, раз на рік, друкувались звіти «Просвіти». В 1911 р., за звітним, в організації нараховувалось 60 чоловік (21.07.1911). Ця кількість дає уяву про кількість активних українців в Миколаєві.

Слід зазначити, що миколаївські газети постійно писали про кризу «Просвіти». Але ця організація працювала в силу своїх можливостей, формуючи український контекст імперського міста. З 1912 р. на шпальтах «Миколаївської газети» все частіше з'являються терміни «український». І вже у 1914 р. газета писали, що «украинское общество «Просвіта» провело панихиду в день пятидесятилетия смерти Аркаса» і, що «украинское общество «Просвіта» устраивает гуляние на местном бульваре». Таким чином перша «імперська» або точніше «аркасівська українізація» відбулась протягом семи років. Але Миколаїв не був би Миколаєвом через свої особливості. Так в 1912 р. миколаївський поліцеймейстер заборонив «Просвіті» «постановку живых картин из поэмы «Энеида», до представления цензурированного экземпляра, которого у «Просвіти» не оказалось». Прийшлося знову показувати сцени із «Сорочинського ярмарку» М. Гоголя, які вже були знайомі миколаївцям. В тому ж 1912 р. з'являється чергова стаття «Українське питання» («Украинский вопрос») в якій обговорюється питання про руську та малоруську мову. Майже через рік «Миколаївська газета» в чергове відповіла на це питання «малороссийское наречие существует, но малороссийского языка, малороссийской литературы нет и никогда не было, хотя и был Шевченко и писал дивные стихотворения».

Але без сумніву були досягнення «Просвіти» в першу «імперську українізацію». Маємо на увазі традиції українського театру. Українські п'єси ставились у Миколаєві з 1902 р. Цього року при новому суднобудівному заводі, в ідальні, відкрився самодіяльний театр. В основному, в ньому ставились українські п'єси, або вистави за їхніми мотивами. Згодом вистави були перенесені в театр Шефера. В 1908–1911 рр. силами членів «Просвіти» на сцені театру Шефера поставлено 21 п'єсу і 2 опери. Серед них відомі п'єси І. Карпенко-Карого, І. Щоголева (Тогобочний), Б. Грінченко.

Українські п'єси на початку ставилися аматорами яких об'єднала «Просвіта». Згодом з'явилася

українська антреприза під керівництвом відомих театральних українських діячів М. Кропивницького, П. Саксаганського, М. Садовського за участі М. Заньковецької. А згодом була створена місцева театральна група під загальною назвою «Малороси» під керівництвом «Н. А. Кучеренко та Г. Д. Зоряна». В 1913 р. «Миколаївська газета» вперше написала про те, що «українська трупа» дає виставу, а в жовтні 1913 р. про те, що «Украинский театр даєт пьесу Карпатского «За голод и холод»», в листопаді: «Украинский театр даєт комедию ... «Квиты Украины»». Таким чином, ми вважаємо що саме з 1913 р. «український контекст Миколаєва, який поступово витісняє «малоросійський» або «молорусський» контекст. Це «висвітлення» йде і до сьогодні.

Українська п'єса в зросійщеному місті стала певним позитивним феноменом, на зразок чеського театральнo-лінгвістичного досвіду. Місцева преса визнавала важливість такої роботи у пропаганді українства. Пропаганда українства приводила до певних відгуків. Так вже в жовтні 1907 р. з'явилась стаття «Беспочвенность украинства». В лютому 1908 р. перший уїдливи́й фейлетон, а вже в березні стаття «Существует ли украинский сепаратизм». В 1911 р. – стаття «Украинцы противоестественная нация». В 1910 р. – в Росії, вибух великоросійської пропаганди і шовінізму. В місцевій пресі, в 1910 р., з'явилося вісім статей присвячених західній Україні (рос. Галиции). Це такі статті як: «Новый фазис галицко-русского движения», «Положение в Галиции», «Русские дела в Галиции», «Галицкая

Русь», «Преследование русского духовенства в Галичине», «О делах в Коломые», «Польская справедливость». 1911 р. закінчується статтею «Галиция – русская страна». В статтях присвячених т. зв. українському питанню, поняття «українцы» подається в лапках. А звичайним терміном залишалось – «малороссы». Цікаво, що «Просвіта» на сторінках преси не коментувала такі статті.

Ми вважаємо, що долучились, несвідомо, до формування елементів атмосфери українства ресторани міста. Ресторани щоденно друкували меню серед яких знаходимо українські назви. Так вивчаючи меню ресторану Зоріна бачимо: 1) борщ – «малоросійський», «зеленый с ватрушками», «со свежим бурачком»; 2) вареники – «малоросійские», «полтавские», «ленивые», «гречневые со сметаной», «с вишнями», «с творогом»; 3) ковбаса – «малоросійская», «малоросійская по-немецки»; 4) «битки по-казацки»; 5) «бигус малоросійський»; 6) «голубцы малоросійские»; 7) «севрюга по-нежински»; 8) налисники – «с вареньем», «полтавский», «волынский». Лише один раз зустрічаємо в меню назву «борщ український». Свою маленьку лепту в поширення українства в Миколаєві внесли криголам «Гайдамака» і яхта «Запорожець».

Підводячи підсумок, зазначимо, що «українського» в дореволюційному Миколаєві було мало. Але поняття «українці», «українська мова», «український сепаратизм» вже були присутні в громадському дискурсі. Слабкі, вони посилюються в 1917 р., коли починається черговий етап «українізації» імперського міста Миколаїв.

**Bobina O. V.**, Ph. D. of History, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Sciences, Director of Educational and Research Institute of Humanities of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), oleg.bobina@nuos.edu.ua

### “UKRAINIAN” MYKOLAIV IN THE XIX – EARLY XX CENTURIES

*The city of Mykolaiv is multinational. In Mykolaiv the traditions of the Jewish, Russian, Greek, Ukrainian and other peoples were mixed. The author tells about the Ukrainian tradition in the history of the city. At the beginning of the XX century, residents of the city already understood the essence of the concepts of “Ukraine” and “Ukrainian”.*

*Key words: Ukraine, Mykolaiv, empire, tradition, identification.*